

Polshey i Gabsburgskim domom (30-letnyaya voyna). Sankt-Peterburg: Tipografiya V.S. Balasheva i Ko. 1894. 632 s.

16. Yarmoshyk I. Lysty Stanislava Zholkyevskoho yak dzherelo do istoriyi ukrayinskoho kozatstva na zlami XVI–XVII st. // Slavistychna zbirka. Vyp. II. Kyiv, 2016. S. 43–52.

17. Wimmer J. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. Warszawa: Wydawnictwo ministerstwa obrony narodowej, 1965. 193 s.

18. Wójcik Z. Zmiana w układzie sil politycznych w Europie Srodkowo-Wschodniej w drugiej połowie XVII wieku // Kwartalnik Historyczny. 1960. R. 67, nr. 1. S. 25–57.

Kovtunen O. Military confrontation between Russia and Rech Pospolita in XVI-first half of XVII centuries: Russian historiography of the XIX century.

The main aim of the article is to analyze different approaches of the prominent Russian historians of the XIX century in assessing the historical significance of the confrontation between the Moscow state and Rech Pospolita in XVI–XVII centuries.

A comparative method, historiographical methods of analysis and synthesis are used.

It is noted that the in analyzed works are two main problems, which Russian researchers paid attention on, – Moscow-Lithuanian opposition in the XVI century under the slogan of «gathering Russian lands», claims of Moscow tsars, especially Ivan IV on the royal crown and Polish aggression against Moscovshchyna in the early XVII century, caused by the termination of the Rurik dynasty and the approval of new one, accompanied with claims of Polish Kings Sigismund III and Władysław IV on the royal throne. It was concluded that during the XVII century Rech Pospolita and Moscow state were among the key players on the European map. Countries had political, military and religious conflicts, but remained competitors in geopolitical terms.

Keywords: Rech Pospolita, Moscow state, historiography, military confrontation, research.

Одержано 30.03.2017.

УДК 94(477+438) «19/20»

Юлія Коначівська
(Житомир)

ЛИСТОПАДОВЕ ПОВСТАННЯ 1830–1831 рр. НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ XIX – початку XX ст.

Метою статті є аналіз історичної літератури XIX – початку XX ст., у якій відображено події Листопадового повстання на Правобережній Україні. Основним завданням було зосередження уваги на подіях участі населення Правобережної України в польських визвольних змаганнях.

Застосовано порівняльний метод та методи історіографічного аналізу й синтезу.

Зроблено висновок, що автори, в основному, вказують на те, що на даній території брала участь значна кількість місцевого населення. Лише деякі відзначають незначну підтримку повстанців місцевими жителями. Існують розбіжності в думках авторів про участь у даному повстанні населення не польського походження. Дослідники вважають, що основну роль у розгортанні повстання на Правобережній Україні зіграла польська шляхта і католицьке духовенство, натомість православне духовенство вело активну протидію проти нього, допомагаючи царським військам. Про участь селянства їх думка є неоднозначною: одні вказують на його байдужість, інші – на ворожість, деякі – на активну підтримку.

Ключові слова: Листопадове повстання 1830–1831 рр., Правобережна Україна, історична література.

Повстання 1830–1831 рр. стало помітною подією у визвольному русі польського народу. Його передумови, перебіг, поразка знайшли відображення у багатьох мемуарних творах, історичних дослідженнях безпосередньо в 1830 рр. та в наступні періоди.

У дореволюційній історіографії польські та російські автори розпочали полеміку щодо висвітлення тих подій та у більшій мірі намагалися дослідити передумови та перебіг повстання, які б відповідали ідеологічним інтересам тієї чи іншої сторони.

Листопадове повстання представлено в надзвичайно великій кількості польської та російської дореволюційної історіографії, проте висвітлення подій на Правобережній Україні знайшло відображення лише в окремих роботах. Так, О. Волкова [2] дослідила праці російських істориків, які висвітлювали польський конспіративний рух першої чверті XIX ст. у Правобережній Україні. В. Єршов [3] та І. Фицик [12] приділили увагу аналізу мемуарної літератури, котра торкається даної тематики. І. Ярмошик [14] проаналізував польську історіографію, що висвітлювала події Листопадового повстання. Слід зазначити, що дореволюційна література стала основою для написання аналітичних праць з цієї проблеми в подальші періоди. Все ж дореволюційна історіографія, яка окреслює події Листопадового повстання на Правобережній Україні, ще не була предметом окремого комплексного історіографічного аналізу.

Першими працями, котрі висвітлювали події повстання, стали твори мемуарного характеру. Так, у 1832 р. був опублікований твір К. Ружицького [20]. Рукопис твору зберігається у відділі рукописів ЛННБУ імені В. Стефаніка [14, с. 310]. К. Ружицький очолював кавалерійський полк повстанців, який сформувався на Житомирщині та діяв на Волині. Тому він із точністю зумів розповісти про діяльність полку та його боротьбу з російськими військами. У роботі вказується, що польське населення Правобережної України зустрічало їх як визволителів, проте через значне перевищення російських військ польські повстанці змушені були відступати до Царства Польського.

У 1870 р. у Львові був надрукований твір генерала Ю. Дверницького [18], корпус якого під час повстання був направлений на Волинь на боротьбу з російськими військами. Зі спогадів видно, що жителі Волині не виправдали сподівань генерала. За даними його розвідки повстання мало охопити набагато більшу кількість населення. Хоч він вказує, що місцеве населення зустрічало його радо, проте реальної підтримки не було. Населення не готове було постати зі зброєю в руках, а сили поляків поступалися росіянам. Через це Ю. Дверницький не зумів надовго затриматись на Правобережній Україні та був змушений перейти австрійський кордон.

Слід звернути увагу на те, що польський генерал впевнено стверджує про свою перемогу під Боремлем. Він вказує, що російський генерал Ф. Рідігер у своєму рапорті головнокомандуючому І. Дибічу подавав неправдиву інформацію, в якому запевняв, що перемога була на боці росіян [18, с. 94].

Повстання на Волині висвітлив у своїх мемуарах Н. Олізар [19]. Він народився 1794 р. в селі Загорів Волинської губернії в родині магната. Його мемуари були надруковані на французькій і німецькій мовах ще у 1845 р., на польській – у 1871 р. Автор висвітлює тільки ті події, свідком яких був сам. У роботі відображено діяльність таємного товариства «Косинерів» на Волині, учасником якого був Н. Олізар. Він наголошує, що зв'язку між учасниками товариства між повітами не було, що дуже ускладнювало процес організації повстання [19, с. 167].

Суспільство, яке проживало на Волині, мемуарист поділяє на 6 станів: магнати, шляхта, селяни, священники, «жиди» й ті, що отримали від царського уряду конфісковані маєтки, котрі були забрані у польських революціонерів. Автор розглянув роль кожного стану у повстанні. Особливо відмітив патріотичні налаштування шляхти, оскільки сам належав до цього стану і не визнавав тиранії шляхти над селянами. Автор виділив ряд проблем, які не дозволили перемогти повстанню на цій території. Основною із них називає невчасний вступ військ Ю. Дверницького на територію Волині. Через це корпусу, в якому перебував Н. Олізар, так і не вдалося приєднатися до корпусу генерала Ю. Дверницького.

Про події 1830–1831 рр. на Волині залишив інформацію у своїх мемуарах Михайло Будзинський [16]. Народився він у сім'ї шляхтича із гербу Домброва на Волині. Свої спогади написав у 1860 р., проте видані вони були уже після смерті автора стараннями родини та книгарні Ю.К. Жупаньського у 1880 р. У роботі знайшли відображення події про підготовку повстання на Волині та діяльність корпусу К. Ружицького на Правобережжі, в складі якого автор перебував. Він стверджує, що повстання охопило велику кількість населення, але існувало ряд причин, які призвели до поразки. Однією із них був невдало обраний час, адже Російська імперія закінчила війну з Туреччиною [16, с. 22]. Особливий вплив мав швидкий перехід Ю. Дверницького до Галіції, люди не могли повставати далеко від регулярної армії [16, с. 34].

Події Листопадового повстання відображені у записках волинського поміщика М. Чайковського, який взяв собі псевдонім Садик Паша. Народився він у селі Гальчин, що на Волині. Під час повстання перебував у складі полку К. Ружицького. Після поразки був змушений емігрувати до Франції, потім до Туреччини і через певний час, порозумівшись із царем, знову повернувся до України. Його спогади про польський рух у перекладі Т. Тимошука на російську мову були видрукувані на сторінках «Русской старины» [13]. Автор детально описує підготовку та перебіг подій повстання, що відбулися в його маєтку на Житомирщині. Висловлює негативне ставлення до його керівників, особливо до генерала Ю. Хлопицького, який не мав ніяких планів на Литву та Русь [13, с. 399], та Ю. Дверницького, який не зробив нічого, аби отримати перемогу над росіянами [13, с. 371]. Зате російського царя Миколу Павловича називає лицарем справедливості [13, с. 400]. Слід враховувати те, що свої мемуари М. Чайковський писав після 1872 р. – саме тоді, коли він попросив підданство у царя та повернувся до України, що й пояснює його погляди.

Цікавий матеріал міститься у спогадах Яна Бартковського [15], які були написані у 1886 р. в Женеві, проте на довгий час залишалися в рукописному варіанті (видрукувані лише в 1967 р.). У 1830 р. автор став учасником Листопадового повстання, служив рядовим жовніром у корпусі генерала Ю. Дверницького, з яким вирушив на Волинь. Він детально описав кампанію на Волині; вказав на проблеми, з якими стикалося військо. Автор висвітлив негативне ставлення до польської верхівки, а саме до Ю. Хлопицького, який не підтримував повстанців і не покладав жодних надій на повстання в Поділлі, Київщині та Волині.

Залишив свої спогади Л. Дембовський, який безпосередньої участі у повстанні на Правобережжі не брав. Він – прихильник консервативної гілки – вважає досить невдалим вибір часу повстання через ситуацію, яка склалася в Європі [17, с. 26]. Виправу Ю. Дверницького на Волинь називає однією з найбільших помилок, адже не було достатньої кількості війська й точних відомостей про ситуацію (чи підтримає повстанців місцеве населення, місце дислокації російських військ на території краю), що й призвело до поразки [17, с. 239]. Переконання Ю. Дверницького, що як тільки він покажеться за Буг, то весь Східний край повстане, – не справдилися [17, с. 93]. Звертає увагу, що консервативне крило виступало проти цієї компанії.

Порівняно з великою кількістю та обсягом польських мемуарних джерел, російські джерела майже не охоплювали події на Правобережжі. В них основна увага зверталася на землі Царства Польського та Литви, де повстання було значно масштабнішим. Проте фрагментарні відомості про повстання на Правобережній Україні містяться в мемуарах М.Д. Неєлова [9], Ф.П. Лубяновського [8], І.Д. Лотоцького [7].

М.Д. Неєлов на час повстання був призначений квартиргером корпусного штабу [9, с. 19–20]. Він став безпосереднім учасником тих подій, що відбулися у Царстві Польському. Очевидцем самих подій повстання на Правобережній Україні автор не був. Про події на цій території він дізнавався з військових донесень та слухів, тому його свідчення є фрагментарними. Спогади були опубліковані у 1878 р. під назвою

«Воспоминания о польской войне 1831 года из записок покойного Н.Д. Неелова» [9]. На початку свого щоденника автор подає загальний огляд усіх земель, на які було поширене повстання 1830–1831 рр., вказує на переваги поляків на Правобережжі, адже за багато років вони поріднилися з місцевим населенням, мовою, звичаями та релігією [9, с. 3].

У роботі знайшли відображення відомості про діяльність корпусу генерала Ю. Дверницького на Волині та супротив йому російських військ. Автор вважає, що вдалі дії польського генерала сприяли поширенню повстання на Поділлі та Волині, що спричинило затягування війни. Проте переважаючим російським військам вдалося цей рух зупинити. Перемога під Боремлем рахується за росіянами [9, с. 157].

У роботі І.Д. Лотоцького [7], котрий був членом Подільської духовної консисторії, вміщена коротка інформація про повстанців у м. Вінниці, лави котрих, за словами автора, поповнювали як поляки, так і росіяни [7, с. 93].

Після повстання почали з'являтися й перші аналітичні праці, які були надруковані за межами Польщі. Особливо активною була польська еміграція в Парижі. Однією з перших була надрукована робота Р.О. Шпазера [21], в якій автор на основі великої кількості документів та мемуарної літератури окреслив події Листопадового повстання на всіх територіях, які воно охопило, зокрема і на Правобережній Україні. Виділив основні вогнища повстання. Основними причинами, що призвели до вибуху, вважає поділи Польщі та жорстку політику російського самодержавства.

Також у Парижі вийшла друком у 1837 р. двохтомна праця Ф. Вротновського [22], присвячена подіям на Правобережній Україні. Л. Баженов називає цю книгу першою спробою систематизації історії цього повстання [1, с. 12]. Тут автор дуже детально подає підготовку, перебіг і наслідки повстання, опираючись в основному на твори мемуарного характеру. Автор вказує, що між повсталими не було належного інформаційного зв'язку про рух військ Ю. Дверницького, що не дало можливості об'єднатися для боротьби з російськими військами та підірвало віру в успішність справи. Все ж розрізнені загони діяли на всій території Правобережжя, в яких взяло участь населення різних станів та віросповідання, але протидіяти російським військам вони були не в силі.

Значна робота з дослідження Листопадового повстання була проведена Ф. Смітом. Свої матеріали він помістив у трьохтомній праці «История польского восстания и войны 1830 и 1831 годов» [11], перших два томи якої надруковано у 1839 р., третій у 1848 р. у Берліні. Перекладена з німецької на російську мову гвардії штабс-капітаном В. Квітницьким. Автор на основі документів та мемуарної літератури, в основному щоденників керівників російської армії (архівних і опублікованих джерел), охарактеризував військово-політичні події, що відбувалися на теренах колишньої Речі Посполитої протягом першої третини ХІХ ст. До роботи додано ряд карт, що стосуються військових дій під час Листопадового повстання. Автор відзначив мізерну підтримку повстанців місцевими жителями. У роботі простежується відкрите негативне ставлення дослідника до повстанців, особливо до демократичної партії та І. Лелевеля. Ф. Сміт вказує на те, що більшість польських джерел не відповідає дійсності, натомість схвалює політику російських царів, які, на його думку, створювали для поляків найкращі умови, яких вони не мали навіть в самій Речі Посполитій (особливо за Олександра І, коли ці землі здобули найбільшого розквіту). Стверджує, що в битві під Боремлем російські війська здобули цілковиту перемогу і від остаточної поразки поляків врятувала гроза, яка не дала можливість проводити подальшу боротьбу. У третьому томі В. Квітницький умістив біографічні дані Ф. Сміта, в яких вказано, що його покровителями були російські воєначальники, що й пояснює негативну позицію до повстанців. Цю роботу В. Квітницький називає єдиною правдивою історією подій 1830 р. і війни 1831 р.

Значний інтерес становить робота О. Пузиревського – російського генерал-майора генерального штабу, військового історика. Перше видання було надруковане в 1886 р. Проте робота потребувала деяких виправлень і автор у 1890 р. видав друге видання,

перероблене, виправлене та доповнене [10]. Робота складається з двох томів: у першому викладено хід подій повстання, у другому – представлені додатки. Робота написана на основі великої кількості архівних матеріалів, наповнена фактичним змістом. Автор намагався не висловлювати своїх симпатій до тієї чи іншої сторони; своїм завданням ставив дослідити військову сторону подій повстання на всій території.

Наприкінці XIX ст. до дослідження польської проблематики долучаються українські дослідники. Волинський краєзнавець Іполіт Липський [6] та український історик Орест Левицький [5] розглянули роль православного духовенства на Правобережній Україні під час Листопадового повстання. Автори стверджують, що корпус Ю. Дверницького знайшов велику підтримку з боку польських обивателів краю, котрі намагалися залучити на свій бік і українське селянство. Щоб цього не відбувалося російським урядом було запропоновано православному духовенству проводити роботу з селянами, аби ті сприяли боротьбі проти повстання та вели розвідувальну роботу щодо дій панів. Хоч духовенство погодилося на цю справу, вона не була реалізована. Влада не давала ніякого реального захисту, а переслідування з боку повстанців набирало обертів. Останні змушували священників приводити населення до присяги на вірність. Проте духовенство не підкорялося повстанцям, а активно діяло проти них. На основі архівних документів дослідники наводять приклади, коли священники доносили на панів, а ті у свою чергу, маючи зв'язки у керівних структурах, чинили розправи над донощиками.

Окремі праці з'явилися і на початку XX ст. Так, П. Клебановський [4] на основі свідчень старожилів, в основному отриманих від священника Августина Левитського, дослідив події повстання на Поділлі. Особливу увагу приділив битві під Дашевим, яка відбулася між російськими військами та повстанцями, за словами автора, 2 травня. Автор негативно ставиться до повстанців, тому з перебільшенням описує їхні гуляння, пияцтво та безвідповідальність. Найголовнішим осередком підготовки повстання навколо Дашева називає маєток Потоцьких, який розташовувався у цьому містечку, а сам Дашев центром повстання в Південно-Західному краї [4, с. 140]. Сам бій вважає переломним моментом у повстанні на Правобережжі [4, с. 431], адже російським військам на чолі з генералом Ротом вдалося здобути перемогу над повстанцями, якими керував полковник Колиска. Автор також окреслив події після битви; звернув увагу на заходи російського уряду щодо повстанців.

Таким чином, проаналізувавши мемуарні твори й аналітичні праці дореволюційної історіографії, в яких висвітлювалися події Листопадового повстання 1830–1831 рр. на Правобережній Україні, слід сказати, що, в основному, автори вказували на те, що на даній території значна кількість місцевого населення прийняла участь у повстанських діях. Лише польський консерватор Л. Дембовський та російський історик Ф. Сміт, які безпосередньої участі у повстанні на Правобережжі не брали, говорять про незначну підтримку повстанців місцевими жителями. Різні думки висловлені авторами про участь у даному повстанні населення не польського походження. Більшість схильна вважати, що основну роль у розгортанні повстання на Правобережній Україні відіграла польська шляхта та католицьке духовенство, натомість православне духовенство вело активну протидію проти нього, допомагаючи царським військам. Щодо участі селянства панує неоднозначна думка: одні вказують на його байдужість, інші – на ворожість, деякі – на активну підтримку. Загалом повстання 1830–1831 рр. – лише одна зі складових частин польського визвольного руху. Перспективним вбачається такий же аналіз інших подій боротьби польського народу за відновлення держави.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л.В. Восстание 1830–1831 гг. на Правобережной Украине: дис. ... канд. ист. наук. Киев, 1973. 222 с.

2. Волкова О. Польський конспіративний рух першої чверті XIX століття в Правобережній Україні у працях російських істориків // Сумська старовина. 2014. № 43–44. С. 28–35.
3. Єршов В. Польська мемуари стична література Правобережної України доби романтизму. Житомир: Полісся, 2010. 454 с.
4. Клебановский П. К истории польского восстания в Юго-Западном крае в 1831 году // Киевская старина. Т. LXXXIX. 1905. С. 425–467.
5. Левицкий О. Эпизод из польского мятежа 1831 г. в Киевщине // Киевская старина. 1899. Т. LXV. С. 90–116.
6. Липский И. Польский мятеж 1831 года по документам Волынской духовной Консисории // Волыньские Епархиальные Ведомости. 1884. № 8. С. 273–285.
7. Лотоцкий И.Д. Воспоминания Каменецкого протоиерея Иулиана Даниловича Лотоцкого. Каменец-Подольск: Типография Св.-Троицкого братства «Городской Дом», 1910. 127 с.
8. Лубяновский Ф. Воспоминания Федора Петровича // Русский архив. 1872. № 1. С. 98–185; № 3–4. С. 449–533.
9. Неелов Н. Воспоминания о Польской войне 1831 года: Из записок покойного Н.Д. Неелова. Санкт-Петербург. 1878. 290 с.
10. Пузыревский А. Польско-русская война 1831 г. 2-е изд., перераб., испр. и доп. Санкт-Петербург. 1890. Т. 1. 450 с.; Т. 2. 195 с.
11. Смит Ф. История польского восстания и войны 1830 и 1831 годов. [Пер. с нем. Гвардии штабс-кап. В. Квитницким]. Санкт-Петербург, 1863, Т. 1. 497 с.; Т. 2. 496 с.; Т. 3. 768 с.
12. Фицик І. Мемуари польської шляхти як джерело з історії Правобережної України другої половини XVIII – першої половини XIX століття // Чорноморський літопис. 2014. Вип. 10. С. 142–149.
13. Чайковский М. Записки Мехмед-садык паши // Русская старина. 1896. Т. 86. № 5. С. 391–405; Т. 87. № 8. С. 367–404.
14. Ярмошик І. Польська історіографія 1800–1939 рр. суспільно-політичного і культурно-духовного розвитку Волині. Житомир: Вид-во «Волинь», 2010. 512 с.
15. Bartkowski J. Wspomnienia z powstania 1831 roku i pierwszych lat emigracji. Kraków: Wydaw. Literackie, 1967. 527 s.
16. Budzyński M. Wspomnienia z mojego życia. Napisaw Michał Budzyński w 1860 roku. Poznań. Nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego. 1880. Т. 1. 453 s. Т. 2. 356 s.
17. Dembowski L. Moje wspomnienia. Petersburg. 1898. Т. 1. 384. Т. 2. 441 s.
18. Dwernicki J. Pamiętniki generała Józefa Dwernickiego. Lwów: nakład i wydanie L. Płagowskiego, 1870. 156 s.
19. Olizar N. Pamiętniki kasztelana Narcyza Olizara. Dwie części razem. Lipsk: F.A. Brockhaus, 1871. XII, 211 s.
20. Różycki K. Powstanie na Wołyńiu, czyli pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej uformowanego w czasie wojny narodowej przeciw despotyzmowi tronu rosyjskiego 1831 r. pisany przez dowódcę tegoż pułku. Kraków, 1898. 152 s.
21. Spazier R.O. Historia powstania narodu polskiego w roku 1830 i 1831 czerpana z autentycznych dokumentów, sejmowych akt, pamiętników, dzienników, piśmiennych i ustnych podań najznakomitszych uczestników tegoż powstania / przez Rycharda Ottona Spazier. Paryż, 1833. Т. 1. XXIV, 414 s. Т. 2 360 s.
22. Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831 podług podań dowódców i współuczestników tegoż powstania. Т. 1. Paryż: w księgarni i drukarni polskiej, 1837. XII, 340 s.; Т. 2. Paryż: w księgarni i drukarni polskiej, 1838. X, 402 s.

REFERENCES

1. Bazhenov L.V. Vosstanie 1830–1831 gg. na Pravoberezhnoy Ukraine: dis. ... kand. ist. nauk. Kiev, 1973. 222 s.
2. Volkova O. Polsky konspiratyvnyy rukh pershoyi chverti XIX stolittya v Pravoberezhniy Ukraini u pratsyakh rosiyskykh istorykiv // Sumska starovyna. 2014. № 43–44. S. 28–35.
3. Yershov V. Polska memuary stychna literatura Pravoberezhnoyi Ukrainy doby romantyzmu. Zhytomyr: Polissya, 2010. 454 s.

4. Klebanovskiy P. K istorii polskogo vosstaniya v Yugo-Zapadnom krae v 1831 godu // Kievskaya starina. T. LXXXIX. 1905. S. 425–467.
5. Levitskiy O. Epizod iz polskogo myatezha 1831 g. v Kievshchine // Kievskaya starina. 1899. T. LXV. S. 90–116.
6. Lipskiy . Polskiymyatezh 1831 goda po dokumentam Volynskoy dukhovnoy Konsistorii // Volynskie Eparkhialnye Vedomosti. 1884. № 8. S. 273–285.
7. Lototskiy I.D. Vospominaniya Kamenetskogo protoiereya Iuliana Danilovicha Lototskogo. Kamenets-Podolsk: Tipografiya Sv.-Troitskogo bratstva «Gorodskoy Dom», 1910. 127 s.
8. Lubyantsovskiy F. Vospominaniya Fedora Petrovicha // Russkiy arkhiv. 1872. № 1. S. 98–185; № 3–4. S. 449–533.
9. Neelov N. Vospominaniya o Polskoyvoynе 1831 goda: Iz zapisok pokoyного N.D. Neelova. Sankt-Peterburg. 1878. 290 s.
10. Puzyrevskiy A. Polsko-russkaya voyna 1831 g. 2-e izd., pererab., ispr. i dop. Sankt-Peterburg. 1890. T. 1. 450 s.; T. 2. 195 s.
11. Smit F. Istoriya polskogo vosstaniya i voyny 1830 i 1831 godov. [Per. s nem. Gvardii shtabs-kap. V. Kvitnitskim]. Sankt-Peterburg, 1863, T. 1. 497 s.; T. 2. 496 s.; T. 3. 768 s.
12. Fytsyk I. Memuary polskoyi shlyakhty yak dzherelo z istoriyi Pravoberezhnoyi Ukrayiny druhoi polovyny XVIII – pershoi polovyny XIX stolittya // Chornomorskiy litopys. 2014. Vyp. 10. S. 142–149.
13. Chaykovskiy M. Zapiski Mekhmed-sadyk pashi // Russkaya starina. 1896. T. 86. № 5. S. 391–405; T. 87. № 8. S. 367–404.
14. Yarmoshyk I. Polska istoriohrafiya 1800–1939 rr. suspilno-politychnoho i kulturno-dukhovnoho rozvytku Volyni. Zhytomyr: Vyd-vo «Volyn», 2010. 512 s.
15. Bartkowski J. Wspomnienia z powstania 1831 roku i pierwszych lat emigracji. Kraków: Wydaw. Literackie, 1967. 527 s.
16. Budzyński M. Wspomnienia z mojego życia. Napisaw Michał Budzyński w 1860 roku. Poznań. Nakładem księgarni Jana Konstantego Żupańskiego. 1880. T. 1. 453 s. T. 2. 356 s.
17. Dembowski L. Moje wspomnienia. Petersburg. 1898. T. 1. 384. T. 2. 441 s.
18. Dwernicki J. Pamiętniki generała Józefa Dwernickiego. Lwów: nakład i wydanie L. Pągowskiego, 1870. 156 s.
19. Olizar N. Pamiętniki kasztelana Narcyza Olizara. Dwie części razem. Lipsk: F.A. Brockhaus, 1871. XII, 211 s.
20. Różycki K. Powstanie na Wołyńiu, czyli pamiętnik pułku jazdy wołyńskiej uformowanego w czasie wojny narodowej przeciw despotyzmowi tronu rosyjskiego 1831 r. pisany przez dowódcę tegoż pułku. Kraków, 1898. 152 s.
21. Spazier R.O. Historia powstania narodu polskiego w roku 1830 i 1831 czerpana z autentycznych dokumentów, sejmowych akt, pamiętników, dzienników, piśmiennych i ustnych podań najznakomitszych uczestników tegoż powstania / przez Rycharda Ottona Spazier. Paryż, 1833. T. 1. XXIV, 414 s. T. 2 360 s.
22. Wrotnowski F. Powstanie na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w roku 1831 podług podań dowódców i współuczestników tegoż powstania. T. 1. Paryż: w księgarni i drukarni polskiej, 1837. XII, 340 s.; T. 2. Paryż: w księgarni i drukarni polskiej, 1838. X, 402 s.

Konarivska Yu. The November rebellion in 1830–1831 on the Right-Bank Ukraine in the historical literature of the XIX th – early XX th century.

The aim of the article is to analyze the historical literature of the XIX th – early XX th century where the events of the November rebellion on the Right-Bank Ukraine are reflected.

The comparative method and the methods of the historiographical analysis and synthesis were used.

There was made a conclusion that on the authors denote the participation of the great deal of the resident population. Only few of them draw their attention to the local residents' narrow support to the rebellions. In the authors' opinions there is some discordance about the rebellion of non-Polish population. The researchers deem that the Polish nobility and the Catholic ministry were leading in the right-bank Ukraine rebellion deployment, however, the Orthodox ministry acted contrary to it through the help to the tsarist troop. Their view is vague concerning the peasantry part: some of them denote to the peasantry indifference, others – to their hostility, few of them – to active support.

Keywords: *The November rebellion in 1830–1831, the Right-Bank Ukraine, the historical literature.*